

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Türk İslam Edebiyatında Satıraltı Kur'ân Tercümelere: Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi Örneği (Yaprak No: 183b-222a)

Inter-linear Qur'an Translations in Turkish-Islamic Literature: An Example of Mixed Language Qur'an Translation (Sheet No: 183b-222a)

Recep Yılmaz*

Abstract: The Qur'an, which is the basic text of the Islamic religion, is the main determinant of Turkish-Islamic literature which begins under the influence of Islamic civilization with the conversion of Turks to Islam. On the other hand by its words which have been meticulously emphasized for ages, the early translations into Turkish are of great importance for the Turkish language. The first Turkish translations of the Qur'an were made based on the Eastern Turkish in the Karakhanid area. It is seen that these early period translations, of which few copies have survived to the present day, were made using the inline and word-for-word method. One of these word-for-word translations of the Qur'an is the Süleymaniye copy, which shows mixed language features. This copy, which has a missing beginning and end, was named as "Mixed Language Qur'an Translation" based on its structure showing mixed language features. Mixed multilingualism is a phenomenon that manifests itself in the process of emergence of new written languages from the written language on the basis of Eastern Turkish in the history of Turkish language. This phenomenon, which corresponds to a certain stage in the history of language, provides the opportunity to make various determinations based on language and content characteristics for works that do not contain information about the author, the place and time they were written. The Süleymaniye copy attracts attention not only because it is a work in mixed languages, but also because it contains a translation with tafsir. In the study, the spelling and sound features of the manuscripts between leaves 183b and 222a of the Süleymaniye copy were given, and the phenomenon of mixed language was mentioned. Finally attention was drawn to the similarity of the work with the Central Asian Anonymous Qur'an Tafsir, which stands out with its exegetical structure among Eastern Turkish Qur'an translations. The structural similarity in question is exemplified by the Takasür and Asr suras. The structural similarity in question is exemplified by the Takasür and Asr suras.

Structured Abstract: The Qur'an, which is the basic text of the Islamic religion, is the main determinant of Turkish-Islamic literature which begins under the influence of Islamic civilization with the conversion of Turks to Islam. Since the Words of Qur'an have been meticulously studied on them for ages, the early translations of Qur'an into Turkish are of great importance for the Turkish language history. The first Turkish translations of the Qur'an were made based on the Eastern Turkish in the Karakhanid area. It is seen that these early period translations, of which few copies have survived to the present day, were made using the inline and word-for-word method. One of these word-for-word translations of the Qur'an is the Süleymaniye copy, which shows mixed language features. This copy, which has a missing beginning and end, was named as "Mixed Language

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları,
Asst. Prof. Dr. Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic History and Arts
ORCID 0000-0003-3490-6225.
r.yilmaz@alparslan.edu.tr

Cite as/ Atıf: Yılmaz, R. (2023). Türk İslam edebiyatında satıraltı Kur'ân tercümelere: Karışık dilli Kur'ân tercümesi örneği (yaprak no: 183b-222a). *Turkish Studies - Religion*, 18(4), 515-537. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.69365>

Received/Geliş: 10 April/Nisan 2023

Accepted/Kabul: 25 December/Aralık 2023

Published/Yayın: 30 December/Aralık 2023

Checked by plagiarism software

© Yazar(lar)/Author(s) | CC BY-NC 4.0

Qur'an Translation" based on its structure showing mixed language features. The aim of the study is to introduce the Mixed Language Qur'an Translation/Suleymaniye manuscript (Yaprak No: 183b-222a), one of the few inline Quran manuscripts, and draw attention to the similarities between the Central Asian Anonymous Qur'an Interpretation.

Turkish translations on it are written as separate words and in smaller form, below the lines where the Qur'anic text is presented in bold and capital letters. The prominent aspect of the work from other sublinear translations is that it includes additional commentaries. Master's theses have been written by different persons (including ours) on the manuscript, which starts from the 49th sura, Hujurat, and ends with the third verse of the 111th sura, Tebbet. As an exception to this, the sheets of the manuscript containing the Surahs Hashr (59), Mumtahine (60), Saf (61), Juma (62), Munafikun (63), Tegahbun (64) were not examined. Our field of own study is on the sheets containing the suras starting from the remaining verses of the Surah al-Inshiqak and continuing from the following suras to the third verse of the Surah Tebbet (Sheets 183b-222a). Since the beginning and end parts of the manuscript are missing, there is no record of its author, place of writing and date.

As in other works of this kind, it would be necessary to start from the content and linguistic features in order to determine the place of the work in the history of language. Mixed multilingualism is a phenomenon that manifests itself in the process of emergence of new written languages from the written language on the basis of Eastern Turkish in the history of Turkish language. This phenomenon, which corresponds to a certain stage in the history of language, provides the opportunity to make various determinations based on language and content characteristics for works that do not contain information about the author, the place and time they were written. In the study, therefore the spelling and sound features of the manuscripts between sheets 183b and 222a of the Süleymaniye copy were given, and the phenomenon of mixed language was mentioned. As stated above, the second feature of the Süleymaniye copy is that it is a manuscript that includes a tafsir translation. Another work that stands out among Eastern Turkish Qur'an translations with its commentary structure is the work called Central Asian Anonymous Qur'an Tafsir. There is a structural similarity between these two inline translations of the Quran, the one containing exegetical explanations.

So the attention was drawn to the similarity of the two works: The Anonymous Quran Commentary manuscript which is also incomplete, contains approximately 1/4 of the Holy Quran. On the other hand the Mixed Language Quran Translation contains approximately 1/6. There is a structural parallel between the Central Asian Anonymous Qur'an Tafsir and the Mixed Language Quran Translation. This parallelism can also be seen in some stories. The story of the cruel ruler's magician and the faithful young man in Surah al-Buruj (85) and the story of Samson who spent a lifetime fighting against pagan tribes in Surah Qadr (85) can be given as examples. The way of presenting the informations appear in the same order as the Anonymous Central Asian Qur'an Tafsir:

In the beginning sections of the sura in question, technical information such as where the sura was revealed, the number of verses, words and letters; The hadiths about the virtues of the sura, mostly quoted from Ubeyy bin Kab, one of the revelation scribes, and sentences containing advice on when and how many times the relevant sura should be read in order to achieve a certain wish. The content in question is present in outline in both tafsir, albeit with sentence patterns that vary from time to time. This similarity of form can be seen as a sign that both tafsir are translated from a common tafsir source. The structural parallelism in the manuscripts, as well as the similarities and differences in spelling and sound features, are shown by comparing the Takasür and Asr surahs. After bringing together postgraduate studies on the Sulaymaniyah copy, including the unstudied parts of the Mixed Language Qur'an Translation manuscript, it will be possible to compare the sections that intersect with the Central Asian Qur'an Tafsir in a more comprehensive way, and also to determine the place of the work in both Turkish Islamic literature and Turkish language history would be made more clearly.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Mixed Language Qur'an Translation, Sublinear Qur'an Translations, Interpretive Translation, Khwarezm Turkish.

Öz: İslam dininin temel metni olan Kur'ân-ı Kerim Türklerin İslamiyete girmesiyle İslam medeniyeti tesiri altındaki Türk İslam edebiyatının temel belirleyicisi olurken kelimeleri üzerlerinde çağlar boyu titizlikle durulan metninin Türkçeye yapılan erken dönem tercümeleri Türk dili açısından büyük önem arz eder. İlk Türkçe Kur'ân tercümeleri Karahanlı sahasındaki Doğu Türkçesi'sine dayalı olarak yapılmıştır. Günümüze az sayıda nüshası ulaşan bu erken dönem tercümelerinin satırlı ve kelime kelime usulüyle yapılmış olduğu görülür. Bu

satıraltı Kur'ân tercümelerinden biri de karışık dil özellikleri gösteren Süleymaniye nüshasıdır. Baş ve sonu eksik olan bu nüsha karışık dil özellikleri gösteren yapısından hareketle "Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi / Çevirisi" şeklinde adlandırılmıştır. Karışık dillilik, Türk dil tarihinde Doğu Türkçesi temelindeki yazı dilinden yeni yazı dillerinin ortaya çıkış sürecinde kendini gösteren bir olgudur. Dil tarihinin belirli bir aşamasına teka-bül eden bu olgu yazar, yazıldığı yer ve zamana dair bilgi içermeyen eserler için dil ve muhteva özelliklerinden hareketle çeşitli tespitler yapma imkânı sağlamaktadır. Süleymaniye nüshası karışık dilli bir eser oluşu yanında tefsirli tercüme ihtiva etmesiyle de dikkat çeker. Çalışmada Süleymaniye nüshası'nın 183b - 222a yaprakları arası yazmalarındaki imla ve ses özellikleri verilir karışık dillilik olgusuna değinilmiş, akabinde eserin, Doğu Türkçesi Kur'ân tercümelere arasında tefsirli yapısıyla öne çıkan Orta Asya Anonim Kuran Tefsiri'yle olan benzerliğine dikkat çekilmiştir. Söz konusu yapısal benzerlik Tekasür (102) ve Asr (103) sureleri üzerinden örneklendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi, Satıraltı Kur'ân Tercümelere, , Tefsirli Tercüme, Harezmi Türkçesi.

Giriş

İslam kültür, medeniyet ve müesseselerinin en önemli ve en başta gelen kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm, bu medeniyete giren Türklerin de duygu ve düşüncelerine yeni bir yön vermiştir. (Kazıcı, 2016, s. 41) Türkler yeni kabul ettikleri İslâm dinine büyük bir samimiyetle bağlanmışlar, bu dini daha iyi öğrenmek ve öğretmek adına önceliği onun temel kaynağı olan Kur'ân'ı anlamaya vermişlerdir. Türklerin İslâm'ı kabulü sonrasında ortaya koydukları dinî-edebeî türler arasında ilk sırayı, satıraltı Kur'ân tercümelere almıştır (Güngör, 2007, s.179). İslam'a girişten itibaren öne çıkan eserlere bakıldığında, bu eserlerin mutlaka Kur'ân-ı Kerimden bazı ayet ve surelerin tercüme ve tefsirleriyle başladığı dikkat çeker. Bu eserlerin yazarları, fikirlerini daha sağlam ve daha belgeli hale getirmek için Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerini delil olarak zikretmişler (Güzel, 2006, s. 144); ayetleri, doğrudan doğruya yahut mealen veya telmihen zikrederek, sözün kıymetini arttırıcı iktibas geleneğini oluşturmuşlardır (Güzel, 2006, s. 143). Kur'ân Türk İslâm Edebiyatı için yüzyıllar boyunca hem yararlanılan bir kaynak hem de kendisine göre yön tayini yapılan, estetik anlayışının gaye noktasını teşkil etmiştir.

Fakat bütün bu yararlanış ve yönelişlerin temelinde kutsal metnin dil yapısının çözümlenmesi vardır. Türkler de, kendilerinden önce benzer süreçlerden geçen İranlılar gibi Kur'ân'ın öğrenilmesi amacıyla ayetlerin kelime kelime tercümesine girişmişlerdir. Titizlikle üretilen bu metinler zamanla Türk İslam edebiyatının tarihî metinleri haline geldikleri gibi Türk dil tarihi bakımından da büyük önem arz etmiştir. Janosh Eckmann, Kur'ân tercümelere Türk dili tarihinin kilit eserleri arasında özel bir grup teşkil ettiğini, Kur'ân'ın kolayca temin edilebilir oluşuyla, Türkçe metnin Arapça aslıyla karşılaştırma ve dil değerlendirmesi yapmayı büyük ölçüde kolaylaştırdığına dikkat çeker (Güzel, 2006, s. 143). Abdülkadir İnan da, bu Kur'ân çevirilerini İslamdan sonra Türk dilinin aldığı yeni istikameti ve İslamî kavramları ifade etmedeki fikir verici rollerine dikkat çeker. İslam'ın getirdiği yeni kavramların İslam öncesi kültürün terimleriyle nasıl karşılandığını *Allah-Tangrı, şeytan-yek, kadiri mutlak-ugan, kadim-bayat, kitap-bitik, şeriat-nom, nefis-etöz* gibi örnekler üzerinden gösterir (İnan, 1960, s. 79).

Kur'ân tercümelereinin önemi Türk dilinin tarihî gelişimini tespit için de oldukça önemlidir. Zira tercüme esnasında hataya düşmekten çekinen mütercim Arapça kelimelerin Türkçe anlamlarında tutarlı olma düşüncesiyle gösterdiği gayret ve titizlik, dil malzemesinin günümüze daha belirgin bir surette gelmesine zemin hazırlamıştır. Abdülkadir Erdoğan, üzerinde çokça durulduğu için kelime ve cümlelerinin delâlet ettiği hakikî manaların tamamıyla bulunmuş olduğu Kur'ân âyetlerine dair tercümelere, Türk Dili'nde ölmüş ve unutulmuş kelimelerin diriltilmesi için en canlı kaynaklar-

dan biri olarak görür (Erdoğan, 1938, s. 47). Çevirinin kelime kelime yapıldığı satırlı Kur'ân tercüme bize, Türkçe kelimelerin anlamlarını daha açık bir surette görme imkânı sunarken tefsirli Kur'ân tercümelerinde ise o dönemin Türkçe cümle yapısına dair fikir edinmek mümkün olur.

Kur'ân tercüme Türk İslam edebiyatının ilk eserlerindedir. Hatta bu tercüme Türk İslam edebiyatının ilk eseri olarak kabul edilen 1069 tarihli Kutadgu Bilig'den daha önce yapılmış olma ihtimali yüksektir. Nitekim İslam'a giren bir toplumun öncelikle bu dinin temel metnini çevirmeye çalışması bekleneceği gibi X. yüzyılda devlet olarak İslam'ı kabul eden Karahanlıların da aynı şekilde davranıp Kur'ân ayetlerini tercüme etmiş olması akla en yakın olasılıktır. Ne var ki bu ilk döneme ait bir tercüme günümüze ulaşmamıştır. Aysu Ata hem dinî terminolojinin Türkçeye uyarlanması itibarıyla hem de konuların işleniş tarzındaki yetkinliğe bakıldığında, Kutadgu Bilig'i Türk İslam edebiyatının ilk ürünü kabul etmenin zor olacağını, bu eserin hazırlayıcı bir arkaplana dayanması gerektiğini ileri sürer ve ilk eserin bir Kur'ân tercümesi olabileceği yönünde kanaatini belirtir (Ata, 2004, s. 29).

Çalışmamızda Türklerin İslam medeniyetine giriş dönemine dair en önemli dil yadigârları arasındaki Kur'ân tercümelerinden biri olan, Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi'nin 183b-222a numaralı yaprakları incelemeye tabi tutulacaktır. İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümde Kur'ân tercümelerinin Türk İslam Edebiyatı ve Türk dili tarihi açısından yeri ve önemine değinilmiş, bu kapsama giren belli başlı eserlerle birlikte karışık dillilik olgusuna dikkat çekilmiştir. İkinci bölümde ise Kur'ân tercümeleri arasında yapı bakımından tefsirli tercüme, dili bakımından karışık özellik gösteren Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi'nin ilgili yapraklarının imla ve ses özelliklerine değinildikten sonra eserin ilk Kuran tercümeleri arasında tefsirli olma özelliğiyle öne çıkan Anonim Kur'ân Tefsiri'yle yapısal benzerliğine dikkat çekilmiştir.

Anonim Orta Asya Tefsiri ve Karışık Dilli Kuran Tercümesi arasında yapısal bakımdan bir paralellik vardır. Bu paralellik bazı kıssalarda da görülür. Burûc (85) suresinde geçen zalim hükümdarın sihribazı ile imanlı gencin kıssası ve Kadr (85) suresinde geçen putperest kavimlerle bir ömür mücadele eden Şemsun'un kıssası bunlara örnek verilebilir. Yine yazma üzerindeki çalışma alanımız (182b-222a yaprakları) dışında Ayşe Uyansoy Hillhouse, Osman Toker, Cengiz Müfettişoğlu, ve Aslı Uygun tarafından müteakip yapraklar üzerinde yapılan çalışmaların kapsadığı 56 surenin (çalışılmayan 144a-183b arası hariç) çakışan 47'sinde sure başı bilgiler Anonim Orta Asya Tefsiri'yle aynı düzende görülür. Söz konusu sure başı bölümlerinde surenin nerede nazil olduğu, ayet, kelime ve harf sayısı gibi teknik; çoğunlukla vahiy kâtiplerinden olan Ubeyy bin Kab'dan nakille aktarılan surenin faziletine dair hadis-i şerifler ve belirli muradın gerçekleşmesi için ilgili surenin hangi vakitlerde ve kaç kez okunması gerektiğine dair tavsiye içeren cümleler bulunur. Söz konusu içerik her iki tefsirde de yer yer değişen cümle kalıplarıyla da olsa ana hatlarıyla mevcuttur. Yalnız tavsiye içeren cümleler Karışık Dilli Kuran Tercümesinde bulunmaz. Söz konusu form benzerliği, iki tefsirin de ortak bir tefsir kaynağından tercüme olduklarına işaret olarak görülebilir. Eserler arasındaki benzerlik örnek iki sure üzerinden (Tekasür (102) ve Asr (103) sureleri) gösterilmiştir. Karışık Dilli Kuran Tercümesi'nde söz konusu surelerin geçtiği 216a-217b yaprakları ek olarak verilmiştir.

1. Tarihî Süreç

Eski Türkçe döneminde yekpare bir görünüm sergileyen Türk dili, meydana gelen çeşitli sosyal ve siyasî olayların etkisiyle üç ana kola ayrılmıştır. Orta Türkçe dönemi olarak adlandırılan bu bölünme ve çeşitlenme, Türk dilinin gelişiminin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Orta Türkçe dönemi, Eski Türkçe ile Yeni Türkçe arasındaki geçiş kapısıdır. İslam'ın kabulü ve Arap alfabesine geçişle birlikte yaşanan kültürel değişimlerin büyük göç hareketleriyle iç içe geçtiği uzun ve dinamik bir sürecin adıdır. Türkiye Türkçesine doğru gelişen süreçte daha az etkili olan Çuvaş, Yakut gibi çok erken dönemde ayrılan kollar hariç tutulduğunda; Türkçenin, Orta Türkçe devrinin kolları, takriben XI-XV. yüzyıllar arasında Anadolu, Kıpçak bozkırı, Suriye, Mısır gibi birbirinden uzak coğrafyalara yayılır (Yüce, 1988, XII-II / s. 469).

Eski Uygurcanın devamı olan Karahanlı Türkçesi, Türklerin İslâmiyete girişlerinden sonra telif edilen ilk eserlerin sahibidir. XI. ila XII. yüzyıllara ait olan bu eserler, dönemin müşterek yazı dili olan Karahanlı Türkçesi dil özelliklerini yansıtır. Nitekim X. yüzyılda topluca İslâmiyeti kabul etmiş olan Karahanlıların, bu dinin kutsal kitabını çevirmeye öncelik verdiklerini düşünmek de tabii olacaktır. Fakat Kur'ân'ın yabancı bir dile ilk çevirisinin Fars diline yapıldığı bilinmektedir. Bu çeviri 875-999 yılları arasında İran'ın Mâverâünnehir ve Horasan bölgelerine hâkim olan Samâniler devrinde gerçekleştirilmiştir (Eckman, 1974, s. 15). İlk Türkçe tercümenin ise ne zaman, nerede ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Bununla beraber bu hususta birtakım görüşler de söz konusudur: Zeki Velidi Togan, Taberî tefsirini Farsçaya tercüme eden heyetin içinde Türk illerinden gelen bilginlerin mevcudiyetini, ilk Türkçe Kur'ân tercümesinin Farsça tercümeyle birlikte yapılmış olma ihtimalini kuvvetlendiren bir delil olarak görür, (Togan, 1959-1960, s. 135). Abdülkadir İnan ise ilk Türkçe tercümenin, Karahanlılar'ın topluca Müslümanlığı seçtiği tarihten yüz yıl kadar sonra, XI. yüzyılın ortalarında gerçekleştiğini ileri sürer (İnan, 1961, s. 8). İnan, elde bulunan Doğu Türkçesi tercüme arasında yaptığı karşılaştırmalardan hareketle bunların XI. yüzyılda yapılmış bir tercümeyle dayanılarak meydana getirildiğini düşünür (İnan, 1961, ss. 12-15). İlk Türkçe tercüme hakkında kesin olarak bilinen şey ise, bu tercümenin Karahanlı yazı dili dönemi içinde ilk Farsça tercümenin esas alınmasıyla yapılmış olduğudur (Ata, 2004, s. 97). Kelime kelime tercüme şeklinde olup yer yer tefsir bilgileri içeren Kur'ân tercümeleriyle ilgili olarak kısaca bilgi verilecektir.

Tiem Nüshası: İlk satıraltı tercümesi kabul edilen, 1333-1334 yıllarında Şirazda Muhammed İbn Hâcî Devletşâh tarafından kopyalanan bir yazmadır. Bu eser Karahanlı Türkçesiyle XII ve XIII. yüzyıllarda yazılmıştır. Abdülkadir Erdoğan tarafından tanıtılmış olan yazmanın her sayfası dokuz satır olup, toplamda 902 sayfadır. Diğer tercüme aksine çok az sayıda Arapça ve Farsça kelime içermesi yazmayı özgün kılar. Yazma İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde kayıtlıdır (Erdoğan, 1938, s. 47). Tam nüsha olan eseri Suat Ünlü ve Abdullah Kök doktora tezi olarak hazırlamıştır (Kök, 2004).

Rylands Nüshası: Çeviri, Manchester'daki John Rylands Kütüphanesi'nin Arapça El Yazmaları Bölümü'nde yer almaktadır. Her sayfa Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç satırdan oluşmaktadır. Bu durum yazma hacminin artmasına neden olmuştur. Eserin tamamı 30 cilt olmakla birlikte, ancak Rylands Kütüphanesi'nde 14 cildi mevcuttur. Bu çevirinin dili, Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndekine benzerlik gösterir. Sebe (34), Sâd (38), Mü'min (40), Zuhuf (43), Duhân (44), Câsiye (45), Muhammed (47) ve Kâf (50) surelerinin tam olduğu Rylands nüshasında geri kalan sureler de değişen oranlarda eksik, bir kısmı ise tamamen yoktur. XII. ve XIII. yüzyıl başları Karahanlı dilinin hususiyetlerini göstermektedir (Eckman, 1974, s. 19). Prof Dr. Aysu Ata eserin edisyon kritikli bir yayımını gerçekleştirmiştir (Ata, 2004).

Süleymaniye Nüshası (Harezm Sahası): Bu alandaki üçüncü eser Kur'an tercümesi Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Camii, iki numarada kayıtlı yazmadır. Bu nüshada birkaç önemsiz açıklama dışında tefsire benzer ilaveler yer almamaktadır. Doğrudan bir çeviri olmasına rağmen Türkçe sözdizimine önem vermesi sebebiyle Arapça metne başvurmadan da anlaşılabilir. Arapça ve Türkçe dokuz satır olmak üzere toplam 18 satırdan oluşan sayfalar 583 yapraktan ibaret eksiksiz bir nüshadır. Eserin dili Harezm Türkçesi özellikleri göstermektedir. Müstensihin adı ve nüshanın yeri bilinmemektedir. Bu eserin tahkikini Prof. Dr. Gülden Sağol yapmıştır (Sağol, 1993).

Özbekistan Nüshası: Dördüncü tercüme, Taşkent'te Özbekistan İlimler Akademisi Kitaplığı'nda 2008 numarada kayıtlı yazmadır. Kur'ân metninin altında Farsça ve Türkçe tercüme yazılmıştır. 270 yapraktan müteşekkildir. Nerede, kim tarafından, ne zaman yazıldığı bilinmeyen yazmada tefsir yoktur. Eksik bir nüshadır. Bakara (2), Ali İmran (3), Nisa (4), Maide (5) ve Enam Suresi (6) olmak üzere toplam beş sure bulunmaktadır. Türkçe tercümenin dili, eser üzerinde doktora

çalışması yapmış olan Emek Üşenmez'e göre eser Harezmi Sahasında Yazılmış olan Hekimoğlu Ali Paşa Nüshası ile pek çok benzerliğe sahiptir (Üşenmez, 2010, s.25).

Anonim Kur'ân Tefsiri: Beşinci tercüme 1914 yılında Zeki Velidi Togan tarafından Türkistan'da bulunan ve "Anonim Tefsir" veya "Orta Asya Tefsiri" adıyla bilinen tercümedir. Eksik bölümleri bulunan yazma, 147 yapraktır. Eser Kehf (18.) suresinden başlar, 23. ve 47. sureler arasındaki eksiklerden sonra Kur'ânın sonuna kadar devam eder (Usta, 1989, ss. IV-V.). Müstensihinin adı, istinsah yeri ve zamanı belli değildir. Abdülkadir İnan'a göre Harezmi'de yazılmıştır (İnan, 1992, ss. 19-22). XII. yüzyıl eseri olarak kabul edilen (Korkmaz, 2010, s. 23) eser hakkında Janosh Ecman'ın görüşü, kelime kelime tercüme kısımlarındaki dilin Karahanlı Türkçesi, tefsirler ve hikâyelerin ise Kıpçak, Oğuz ve hatta Çağatay Türkçesi özellikleri barındıran Harezmi Türkçesi olduğu yönündedir (Eckman, 1974, s. 21). A.K. Borovkov tarafından metnin söz varlığını ortaya koymaya yönelik bir çalışma yapılmıştır. Söz konusu eser Halil İbrahim Usta ve Ebulfez Amanoğlu tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir (Borovkov, 2002). Ayrıca Halil İbrahim Usta eser üzerinde 1989'da yüksek lisans çalışması yapmış ve bu çalışmasını 2011'de kitap olarak yayımlamıştır (Usta, 2011). Tefsir ve kıssa ihtiva etmesi, eseri Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi'ne yaklaştırır. Fuad Köprülü yazarı, yazıldığı zaman ve yeri belli olmayan bu eser hakkında ancak metin üzerinden vasıtalı olarak bir şeyler çıkarılabileceğini söylemiş ve eserin Hicri IV. / Miladi X. yüzyıl sonunda veya Hicri V. / Miladi XI. yüzyılın başında yazılmış olabileceği değerlendirmesinde bulunmuştur. Köprülü bu eser için "şimdiki bilgimize göre" diyerek Batı Türkistan'da yazılmış olduğunu tahmin ettiği eserle ilgili olarak İslâmî Türk dinî edebiyatının bize kalan en eski mahsulü ifadesini kullanmıştır (Köprülü, 2013, ss. 217-218).

Hayati Develi, esasen Karışık lehçelilik şeklinde ifade edilmesi gereken karışık dillilik olgusunu yerel bir diyalektin standart diyalektle bir arada kullanılması olayının tarihî metinlere yansımaları karşımıza çıktığını ifade eder. Türkoloji literatüründe "karışık dilli" nitelemesinin, Tarihî Doğu Türkçesi ile Tarihî Batı Türkçesi özelliklerine karışık olarak yer veren eserler hakkında kullanıldığını belirtir (Develi, 1998, s. 63). Bu olgunun arka planında XI.-XIII. yüzyıllarda Harezmi Bölgesi ve Anadolu olmak üzere iki aşamalı olarak ortaya çıkar (Korkmaz, 2010, s. 22). İlk İslâmî Türkçe eserlerin yazıldığı Karahanlı sahasından sonra siyâsî ve ticarî olarak önemi artan Harezmi bölgesi daha önce birbirinden ayrılmış olan Türk boylarının biraraya gelip kaynaştığı bir bölge olmuştur. Bu kaynaşma Oğuz (Türkmen) ve Kıpçak yerli ağızlarının tesiri altında Karahanlıca'dan teşekkül eden (Eckman, 1996, s. 1) Harezmi Türkçesini ortaya çıkartmıştır. Zeynep Korkmaz, Harezmi döneminin Oğuz ve Kıpçak lehçelerine bağlı yeni yazı dillerinin oluşmasına beşiklik ettiğini, elimizde bu dönemden her ne kadar Oğuz Türkçesiyle yazılmış eser bulunmasa da, Oğuzcanın bu aşamada öteki eserleri etkileme yoluyla bağımsız bir yazı diline doğru uzanma yönünde ilerlediği görüşündedir (Korkmaz, 2010, s. 23).

Öte yandan, Harezmi bölgesinde yer alan Oğuzlar XI.-XIII. yüzyıllar arasında daha batıya uzanarak; daha sonra da Selçuklu hanedanı yönetiminde Horasan'daki Gazneliler Devleti'ne son vermişler, 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'ni ve 1071'de de Anadolu'nun fethederek 1075'de Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır (Korkmaz, 2010, s. 23). XII. yüzyıl boyunca Haçlılarla mücadele etmiş olan Anadolu Selçuklu Devleti, egemenliğini 1243'te Moğollar karşısında uğradıkları Köseadağ bozgununa kadar sürdürmüş, söz konusu bozgunun ardından çözülerek yerini çeşitli beyliklere bırakmıştır. Devlet dili olarak Farsçayı, ilim dili olarak Arapçayı kullanan Anadolu Selçuklularının merkezi idaresi çözülürken, Moğollar baskısıyla Anadolu'da yoğunlaşan Türk nüfusu ile beyliklerin Türkçeden başka dil bilmeyen beylerinin, âlim ve edipleri halkın anlayacağı dilde eser yazmaya teşvik etmeleriyle Oğuz ağzının yazılı hale gelmesinin önünü açmıştır. Bu durum, Orta Asya'daki Karahanlı edebî dilinin yanında Anadolu merkezli yeni bir edebî dilin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Karışık dillilik olgusu Oğuz ağzına dayalı yazı dilinin doğuşuna kadar geçen süre içinde (XIII. ve XIV. yüzyıllar) yazılan eserlerde de gözlemlenmektedir.

Karışık dillilik olgusunun sebebi Korkmaz'ın da benimsemiş olduğu Reşit Rahmeti Arat'ın görüşünce, Orta Türkçe'den Türkiye Türkçesine bir geçiş devresinin (XI-XIII. yüzyıl) getirdiği karışıklığın bir ürünü olarak izah edilir (Arat, 1960, ss. 225-232). Şinasi Tekin'e göre ise bu olgu Orta Asya'dan Anadolu ve Suriye'ye gelen Orta Asya kökenli yazarlardan kaynaklanan bir durumdur. Oğuz yazı dilinin Eski Türkçeden aşamalı olarak ayrılması anlamına gelen "geçiş devresi" fikrini benimsemeyen Tekin, kendi izahına Anadolu ve Suriye'de, XII. yüzyıl boyunca Haçlılarla boğuşan Oğuzların kendilerine ancak XIII. yüzyılda gelmiş olduklarını hatırlatarak başlar. O'na göre yazı diline bu geç başlayış, Oğuzlara hitaben kaleme alınan eserlere, yazarların ister istemez kendi şive özelliklerini katmalarına zemin hazırlamış ve karışık dilliliğe sebep olmuştur. Nitekim Tekin ilerleyen süreçlerde bu etkinin giderek azaldığını ve XV. yüzyıldan itibaren büsbütün ortadan kalktığını ifade eder, (Tekin, 1973, s. 67)

2. Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi Yazmasının İncelenmesi (Yaprak No: 183b-222a)

Makalemizin konusunu teşkil eden yazma ise Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Başılar Bölümü no 3966 numarada kayıtlı "Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi" adlı eserdir. Çalışma 222 yaprakтан oluşmaktadır. Sayfa boyutu 17,5x26 cm'dir. Bir sayfadaki satır sayısı 6 ile 10 satır arasında değişmektedir. Arapça metin kalın ve büyük harflidir. Bu eser ilk kez bilim dünyasına, 1989-1990 yıllarında Prof. Dr. Nuri Yüce tarafından tanıtılmıştır. Karışık dilli olmasının yanında eserin diğer satır altı tercümelerden farkı ise tefsire de yer vermesidir (Yüce, 1993, ss. 221-227). Başı ve sonu eksik olan yazma Kur'ân-ı Kerîm'deki 49. sure olan Hucurat'tan başlayıp 111. sure Tebbet'in üçüncü âyetinin sonunda biter.

Eser üzerinde, Ayşe Uyansoy Hillhouse (Hillhouse, 2006), Hucurat (49), Kaf (50), Zâriyât (51), Tûr (52), Necm (53) ve Kamer (54) surelerini; Cengiz Müfettişoğlu (Müfettişoğlu, 2006) Rahman (55), Vakıa (56), Hadid (57), Mücadele (58) suresinin yirmi iki âyetini çalışmışlardır. Yazmanın Haşr (59), Mümtehine (60), Saf (61), Cuma (62), Munafikûn (63), Teğâbun (64) surelerini içeren yapıları çalışılmamıştır. Osman Toker (Toker 2000) Talak (65), Tahrîm (66), Mülk (67), Kalem (68), Hakkâ (69) Mearic (70), Nuh (71) sureleri ve Cin (72) suresinin ilk 8 âyetlerini kapsayan bölümlerini çalışmıştır. Aslı Uygun (Uygun, 2007) Cin suresinin müteakip âyetlerinden, Müzzemmil (73), Müddessir (74), Kıyamet (75), İnsan (76), Mürselât (77), Nebe (78), Nâziât (79), Abese (80), Tekvir (81), İnfitâr (82), Mutaffifin (83) sureleri ve İnşikâk (84) suresinin on âyetini kapsayan yapılar üzerinde tez yapmıştır. Recep Yılmaz da (Yılmaz, 2007) İnşikâk suresinin kalan âyetlerinden başlayıp müteakip surelerden Tebbet suresinin üçüncü âyetine kadar devam eden sureleri içeren yapılar üzerinde yüksek lisans çalışması yapmıştır.

Yaptığımız karşılaştırmalar neticesinde Hucurat suresinin öncesindeki Fetih (48.) suresine ait olduğu düşünülerek (1a/1b) şeklinde numaralandırılan yaprakta yer alan hikâyenin (Uyansoy, 2006, s. 6) Kadr suresindeki kıssanın bir parçası olduğu anlaşılmıştır. Bu da yazmanın bir bütün olarak tekrar düzenlenmeye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Ayrıca Karışık dillilik özelliği gösteren bir başka tefsirli tercümeden de bahsetmek gerekir. Karışık Dilli Kur'ân Tefsiri adı verilmiş bu eser Kur'ân-ı Kerîm'in 22. cüzündeki Yasin (36) ve Fetih (48) sureleriyle başlayıp 30. Cüzdeki Gaşiye (88) süresiyle biten bir yazmaya dayanmaktadır. Oldukça eksik olan bu yazma Kur'ân-ı Kerîm'in üçte birinden daha azını içermektedir. Yazarı, yazıldığı yeri ve zamanı bilinmeyen eserin, dil özellikleri bakımından Çağatay ve Kıpçak edebî dil özelliklerinin daha fazla görüldüğü, bunun yanında Oğuz Türçesi'ne ait unsurların da saptandığı karışık dilli bir eserdir (Nalbant, 2014, s.12). Nalbant'ın verdiği bilgilere göre bu eserin Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi ve Anonim Kur'ân Tefsirine göre daha geç bir devrenin ürünü olduğu anlaşılmaktadır.

Eksik oluşu nedeniyle yazarı, nerede ve ne zaman yazıldığı bilinmeyen Süleymaniye nüshası karışık dilli yapısı nedeniyle, "Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi" olarak adlandırılmıştır. Eserin içinde Moğollarla ilgili "Ayıttı kaderiler benim ümmetimümg Mogolları turur" şeklinde olumsuz

ifadeler de geçmektedir, (Uyansoy, 2006, s. VI). Bu ifade eserin eldeki nüshasının Moğol istilalarından sonra XIII. yy. sonu ile XIV. yy. başında yazıldığına dair fikir verir. Eserin yazıldığı zamanı daha da netleştirmek için, benzerleriyle mukayesesi ve dil özellikleri dışında başka bir yol kalmamıştır. Yazarı, yazıldığı yer ve tarihi hakkında herhangi bir kayıt bulunmayan bu tarz eserlerde olduğu gibi dil tarihindeki yerini tayin için muhteva ve dil özelliklerinden hareket etmek gerekecektir. Ses özellikleri bölümünde eserin karışık dillilik durumu daha detaylı incelenmiştir. Eserin 037b-072a yaprakları üzerinde çalışmış olan Müfettişoğlu “Bu tarih aralığının biraz daha daraltılabilmesi, yazmanın tamamının incelenmesiyle mümkün olabilir,” demektedir. (Müfettişoğlu, 2006, ss. 7-8).

Her sure başında, Mekke’de mi Medîne’de mi nazil olduğu; kelime, harf ve ayet sayısı ile birlikte sure hakkında bilgi; sure okunmasının faziletiyle alakalı bir Hadis-i Şerif’e de yer verilmektedir. Diğer taraftan nüzul sebebi, hadisler ve konu ile alakalı hikâyeler gibi çeşitli ek bilgilerin kaynak gösterilerek eklendiği görülür. Böylece eser tefsirli tercüme kategorisinde yer alır. Ayrıca, sayfa kenarlarında ve satır aralarında düzeltme, eksik ve unutulmuş noktaların tamamlanmasına dönük birtakım notlara tesadüf edilmektedir.

Eserin tercüme kısımları Arapçaya göre düzenlendiğinden Türkçe söz dizimine uymaz. Abdülkadir İnan ‘satraltı’ kelime kelime yapılan tercümelerde Türkçenin söz dizimine aykırı ortaya çıkan devrik cümlelerin ancak asıl metnin yardımıyla anlaşılabilir kadar karışık olduğunu hatırlatır (İnan, 1968, s.79-80). وَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ = Ve ıydı bularğa Tangrı’dan kuşlar bölük bölük. [217b12] “Gönderdi bunlara gökten kuşlar bölük bölük” وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَىٰ = Ve ol kim çıkardı yirdenn ot, sizing yılkılarınız otlağa. [189a06] “ve o ki çıkardı yerden ot, sizin hayvanlarınız için”.

Fakat tefsir içeren bölümlerde Türkçe sentaksı rahatça görmek mümkündür:

Şuheyb revâyet kıılır Payğambardan ‘aleyhi’s-selâm: kim bir bâdişâh bar erdi evvel taqı rûzgârda. Ol bâdişâhning bir câdusı bar erdi, qaradı. Bâdişâhğa ayttı, men qaradım bir kұлung ıygıl, câduluk ögredeyim. Bâdişâh bir oğlını ol câdu qatına ıydı kim câduluk öğrenmege. Ol câdulı bâdişâhlı arasında bir zâhid bar erdi. Ol bâdişâh oğlanı tegme vaqtün ol zâhid qatına kirür erdi, anıñ sözinn işitür erdi, ol zâhidni sever erdi. [184b (Bürûc 85/04)]

İnşikak Suresi’nden Tebbet Suresi’ne kadarki sureleri ihtiva eden yazmada bazı surelerin ayetleri eksiktir. Aşağıda (Bkz. Tablo 1) açıklama sütünü altında eksik olan sure ve ayetler “*” işareti ile gösterilmiştir.

Tablo 1: Yazmada eksik olan sure ve âyetler

Sure Adı	Sure No	Açıklama
İnşikak Suresi	84	
Burûc Suresi	85	
Târik Suresi	86	
A'lâ Suresi	87	
Ğâşiye Suresi	88	
Fecr Suresi	89	
Beled Suresi	90	
Şems Suresi	91	
Leyl Suresi	92	
Duha Suresi	93	
İnşirah Suresi	94	
Tîn Suresi	95	
Alak Suresi	96	
Kadir Suresi	97	*3-4-5*
Beyyine Suresi	98	
Zilzâl Suresi	99	
Âdiyat Suresi	100	
Kâri'a Suresi	101	
Tekâsür Suresi	102	
Asr Suresi	103	
Hümeze Suresi	104	*
Fil Suresi	105	
Kureyş Suresi	106	
Mâûn Suresi	107	
Kevser Suresi	108	1*
Kafirun Suresi	109	*
Nasr Suresi	110	
Tebbet Suresi	111	1, 2, 3*

2.1. İmlâ ve Ses Özellikleri

2.1.1. İmlâ

Arap yazısının Türkler tarafından benimsenmesinden bu yana, yazılı eserlerin imlasında sistematik olmayan biçimlerin ortaya çıktığı sıklıkla gözlenir. Çoğu kere bu, Arap alfabesinin sınırlı ünlüleri ile Türkçenin zengin ünlülerinin eşleşmemesinden kaynaklanan bir durum olmakla birlikte bazı ünsüz seslerle de ilişkilidir. Elbette temel sebep iki dilin fonetik yapılarının farklı oluşudur. Zira Türkçe, heceleri kalınlık ve incelik uyumuna göre sınıflandırırken Arapçada aynı heceler arasında kalın sestene inceye, ince sestene kalına geçilebilmektedir: بين الصلْب *beyni's şulb* (188a04); ياقين *yaqîn* (216b08); دافق *dâfiq* (188a03) gibi. Metinde bu durumun *k/k*, *g/ğ* ve *t/ţ* gibi kalınlık-incelik bakımından birbirlerinin mukabili olan ünsüz harfler arasında bilinçli tercihlerle aşılmaya çalışıldığı görülür. Ünlünün kalın mı, ince mi olacağını çoğu kere bu ünsüzlerin seçimi belirler: قَجْتِي *kaçtı* (218a16), كَلْسَا *kelse* (221a11); طَبْع *tapuğ* (219b06) تَمُور *temür* (220b07) gibi. Türkçenin diğer erken dönem Arap harfli metinlerinde de görüldüğü gibi bu hassasiyet *s/ş* hususunda görülmez.: سانور *sanur* (183b03), اَرَسِنْدَا (211b12) سَقَلَيَا *saqlaya* (210a08), سُوَا *su'* (191b12). Ayrıca metinde harekelerle yoğun olarak başvurulmuş olduğu görülür.

2.1.1.1. Ünlülerin Yazılış Şekilleri

e/i meselesi: Metinde bugün yazı dilinde “e”li şekilleri kullanılan kelimelerin “i” ile yazılmış olduğu örnekler mevcuttur. Kapalı “e” sesine karşılık gelen bu sesleri ihtiva eden kelimeler için şu örnekler verilebilir: بيش *biş* (209b01) “beş”, ايمين *imin* (219b16) “emin”, ادگالر *idgeler* (213b14) “edecekler”, اتي *it[ti]* (194b06) “etti”, اي *iy* (215a07) “ey”, كيروا *kirü* (196a03) “geri”, من *min* (222a11) “ben”, تيدي *tidi* (221b09) “dedi”, تيرديلر *tirdiler* (219a06) “dermek”, ييگريك *yigrek* (204b13) “daha iyi”, ييل *yil* (218a05) “yel”, ييميش *yimiş* (207b14), “yemiş”, ييم *yim* (191b12) “yem”, يينگاوز *yin-gevüz* (216a15) “yeneceğiz”

a, e ünlülerinin her ikisi de kelime başında *elif* ile gösterilir. Bu bakımdan aralarında bir ayrım yoktur: اغيرتغجي *agrıtguçı* (184a01), اند *anda* (184a08); اردي *erdi* (184b08), اود *evde* (185a01). Kelime içinde *a* sesi: kelime içinde, önünde veya arkasındaki ünsüzün kalın olması durumunda üstün ile gösterilir: قادي *qaldı* (210b17), ساقليا *saklaya* (210a08), اياقتندن *ayaqandən* (210b05). Kelime içinde *e* sesi ise çoğunlukla *üstünle* gösterilir: گلگا *kelge* (212a14), تينندن *teninden* (214a10). Bununla beraber, nadiren kelime içinde *e* sesinin *elif* ile gösterildiği de olur: دال *delü* (209b15), ادمادم *idmedim* (185b05). Kelime sonunda ise *a* sesi son hecelerde daima *elif* ile gösterilir: انايا اتايا *anaya ataya* (208b03), بلرغا *bularğa* (208b04). Bilhassa *a* sesiyle okutulmak istenen elifler metinde dik üstün işaretiyle vurgulanmıştır: تبا *tapa* (210b02). *e* sesi de son hecelerde elif ile gösterilmiştir: نسا *nese* (208a12), يوريسا *yürise* (208b05). Diğer taraftan *e*'nin kelime sonunda *he* harfi ile gösterildiği bir kaç örnek vardır: نه *ne* (184a11), تگمه *tegme* (204a04).

I-i ünlüleri kelime başında çoğunlukla *esreli elif* ile, pek az da *elif+ye* ile yazılmıştır. Elif ile: içinde (186a16). Elif+ye ile: ايش *iş* (189a11). Kelime içinde bazen *ye* ile bazen da *esre* ile yazılmıştır: Ye ile: بير *bir* (184a10), دير *dir* (190a07). Esre ile: يگاسي *yıgası* (220b06), كيروا *kirü* (185b10). Son hecede ise çoğu kere *ye* ile pek az da *esre* ile yazılır. Ye ile: کوني *küni* (222b02). Esre ile: بولد *boldı* (183b06). *O, ö, u, ü* ünlüleri ise kelime başında çoğunlukla *ötreli elif* ile, pek az da *elif+vav* ile yazılır. Ötreli elif: اوند *unıdam* (189b01). Elif+vav ile: od (183b01). Kelime içinde genellikle *ötre* ile bazen da *vav* ile gösterilir. Ötre ile: بولغا *bolğa* (189b09). Vav ile: دون *dün* (183b04). Kelime sonunda: genellikle *vav* ile bazen de *ötre* ile gösterilir. Vav ile: کيرتو *kirtü* (185a04). Ötre ile: kendü (187a01).

2.1.1.2. Ünsüzlerin Yazılış Şekilleri

Metinde *b* ve *p* sesi ayırteci işaret vardır. Farsça'dan alıntı kelimeler için *p* harfi kullanılmıştır. پليد *pelid* (195b09), پيل *pil* (191b08), پيوسته *peyveste* (207b03). *C/ç* ünsüzlerinin gösterimi için aynı işaret kullanıldığı görülür. Bunun üç noktalı *cim* harfiyle gösterilmiş bir istisnası metne ek olan bölümde görülür: سچان {*sıçan*} (191b16) *t/d* ünsüzlerinin gösteriminde de belirsizlik vardır. Semantik bir sınıra işaret olmaksızın aynı anlamlı kelimenin iki farklı şekilde gösterilmesini, metnin karışık dilli olmasının sonuçlarından birisi olarak görmek mümkündür: تيريلمک *tirilmek* (183b05), ديرليک *dirlik* (189b10). *k/g* ünsüzleri metinde tek işarette, *kef* harfi ile gösterilmiştir. Bu harf kelime başında *k*, kelime içinde *g*, kelime sonunda ise bazen *k* bazen de *g* olarak okunmuştur. Devrin yaygın kullanımı göz önüne alınarak bu tercihlerde bulunulmuştur. Başta: کلد *keldi* (190b09), گچميش *keçmiş* (191a01). İçte: ايگولگين *eygülginn* (208b03). Sonda *k* veya *g* olarak okunmuştur: پند بirmek *pend birmek* (189b08). *ng* sesi genellikle *nun+kef* ile yazılmıştır. *ng* sesinin transkripsiyonu ise *n+g* şeklinde gösterilmiştir. Tırnaklı parantez { } işaretiyle gösterilen metne ek bölümlerdeki nasal nunların genellikle üç noktalı *kef* harfiyle gösterildiği görülmektedir. Metinde az bulunan bu üç noktalı *kef* harfinin transkripsiyonu ise *ñ* ile yapılmıştır: انيک *aniñ* (184b13).

2.1.1.3. Metnin İmlâsında Görülen Diğer Özellikler

Metinde kelime sonlarındaki *nun*'ların genellikle tenvinle gösterildiği göze çarpar. Bu şekil, daha çok iyelikten sonra gelen akuzatif eki olan *n* ve enstrümental hali eki olan *n* harflerinin yazımında sıklıkla karşımıza çıkar. Bunlar transkripsiyonda iki *n* harfiyle gösterilmiştir: مِرَاسِنِّ *mirāsinn* (197a01), كَفَّارَتِنِّ *kefāretinn* (199b14); Enstrümental: أَرِ ارَاغْتِنِّ *erinn urağutinn* (198a06); Ablatif: نَادَا نَدَدِنِّ *nedenn* (188a03), دَمَدِنِّ *d̄m̄denn* (185b11).

Aynı cinsten iki ünsüzün yazılması: Metinde aynı cinsten iki ünsüzü göstermek için yabancı kelimelerde genelde şedde kullanılmıştır. Türkçe kelimelerde ise okunuş yönünden pek belirsizlik olmadığından olsa gerek, çoğu kere aynı cinsten iki ünsüzün tek yazılıp şeddenin ihmâl edildiği de görülmektedir: يَرَاتُكُ *yarattuk* (208a09), أَيَّتُكُ *ayt[t]uk* (200b09).

Vav'dan sonra yazılan elif: Metinde bazı yuvarlak ünlülü kelimelerde çoğu kez *vav*'dan sonra bir *elif*'in yazılmış olduğu dikkati çeker. Bu durum transkripsiyonda, *vav*'ı karşılayan *u,ü*'den sonra bir kesme işaretiyle (‘) gösterilmiştir: كِرُوا *kirü*' (185b10), قُرُوا *quru*' (189a07), سُوا *su*' (191b12), قَمُوا *qamu*' (194a05). Bu eliflerin yazılmasının sebebi elif'ten önce gelen *vav*'ın bir ünsüz gibi algılanma ihtimalini bertaraf etmek, ünlü olarak okunmasını sağlamaktır. Arap imlasında da fiillerin çokluk çekimlerinde aynı amaçla *vav*'dan sonra elif ilave edildiği bilinmektedir.

Yabancı kelimelerdeki kelime başı uzun ünlüler: Alıntı kelimelerde baştaki uzun eliflerin üzerlerine uzatmak (med) işaretinin hiç konulmadığı görülür. Bu gibi kelimeler asıllarına göre okunmuştur: أَحْرَتِ *ah̄iret* (190a03), أَدَمِي *ademī* (208a12), آيَتِ *āyet* (184a03). Metindeki bazı Arapça kelimelerin yazımlarında az da olsa Farsça telaffuzdan doğan bazı imlâ şekilleri (Ateş, 1970, s. 6-14) görülür: İmlada Farsça etkisine verilebilecek örnekler ise şunlardır: كَافِرْ *kāfer* (183b09), كَافِرْلَرْ *kāferler* (186a16).

2.1.1.4. Metinde Karşılaşılan Yanlış ve Eksik Yazımlar

Metinde eksik yazımlardan tekrarlanan hecelere, bazen de anlamı değiştirecek türde hatalara rastlanır. Anlamla ilgili örnekler hem metnin bağlamından hem de aynı fıkraların geçtiği benzer eserlerle karşılaştırılarak düzeltilmiştir. Tamamlanan eksik yazımlar köşeli parantez içinde verilmiştir. Metinde yer yer Türkçe kelimelerde rastlanan yazım yanlışları Arapça karşılıklarından yararlanılarak düzeltilmeye çalışılmıştır. Hatalar ve düzeltilen yazımlar aşağıdaki gibidir: كَرْمِيَالرْكَ *körmeyelerge* (218a01) > *körmegeyler*; نِجْسَاسِي *nicesesi* (214a04) > *nicesi*. Yabancı kelimelerde de aynı yanlış yazımlar söz konusudur: تَوْبِيخْ *tevbîh* (222a08) > *tevdî*; مُطْحَقْ *muṭḥaq* (200b09) > *muṭbaq*; بُلَارْغَا *bularğa* (203b02) > *Bilāl'ğa*; حَطْ *ḥaṭ* (192a05) > *ḥad*; قَمَامَتْ *qımāmet* (215b09) > *kiyamet*; أَلْفِ سُوْرَةِ *elif sūretinn* (219b03) > *ilāf sūretinn*.

2.1.2. Ses Özellikleri

Eserin dili, ses bilgisi bakımından karışık özellikler göstermektedir.

2.1.2.1. Ünlüler

Kalınlık-İncelik Uyumu: Türkçenin en eski özelliklerinden biri olan kalınlık-incelik uyumu bu eserde de görülmektedir. Doğu Türkçesi ile yazılan eserlerde görülen kalın ek eğilimine nadiren rastlanır. Bu durum ya bu kelimelerin Doğu Türkçesinde kalın yazılmasıyla açıklanmakta ya da yabancı kelimelerin kalın yazılmadığı halde kalın yazılması, imlada kalıplaştırma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Ancak Doğu Türkçesi eserlerinde aynı eklerin, bazen kalın bazen de ince sesli harflerin kullanılmış olması, bu kelimelerin yazılışlarında genel bir kuralın olmadığı, telaffuzlarında bir miktar tereddüt olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Tereddütlerin, yabancı dil menşeli olup incelik uyumuna sahip olmayan ve bu nedenle ince ve kalın heceler içerebilen kelimelerin Türkçenin ses sistemine uyuşmayan yapılarından kaynaklandığını görmek mümkündür.

Ünlü Değişmesi

Ünlü Düşmesi: Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi: أرلُو *urlu* < *urulu* (191b01), تَكرُ *tegrü* < *teg-ü-rü* (214b10). İkinci hecesi dar ünlülü olan ve ünsüzle biten iki heceli kelimelere ünlüyle başlayan ek geldiğinde orta hece durumuna gelen dar ünlü düşer: أعلَى *oğlu* < *oğulu* (222b05), كَنَكلِنَا *köngline* (213b13) < كَنَكلُ *köngül* (216b10).

Ünlü Türemesi: Türkçe kelimelere örnek: أَغْدُرُ *agıdurur* (200b04), قَانِيقِي *kanıkı* (210b06). Yabancı kelimelerde: Metinde çift ünsüzle biten kelimelerde Arapça kelimelerin iki ünsüzü arasında ünlü türemesi görülür: بَدْرُ *Bedür* < *Bedr* (188b03), شُكْرُ *şükür* < *şükr* (206b02), صَبْرُ *şabur* < *şabr* (186a11), دَفْنُ *defün* < *defn* (216a13).

2.1.2.2. Ünsüzler

Ünsüz Değişmesi

k- / g- değişmesi: Her iki ses de Arapça aynı işaretle *kef* harfiyle gösterildiği için sesin “-g” mi “-k-” mi olduğu tam olarak tesbit edilememektedir. Metinde hepsi *k-* olarak okunmuştur: كَنَكلُ *köngül* (216b10), كَلْرُ *kelür* (183b04), كُرُ *körür* (185a13), كُنُ *kün* (188a05), كَتْرُدُكُ *ketürdük* (198a14), كُوكُ *kök* (201a05), كِرْدِي *kirdi* (221a14).

t/d değişikliği: Metinde Eski Türkçe’ t’li biçimleri “d”ye dönmüş örnekleri yanında bolca ikili kullanım bulunur. İkili biçimler ve diğer örnekler şunlardır. **Söz başında:** تَوَا *teve* (210a02), دَوَا *deve* (191b10), تِيدِي *tidi* (185a17), دِيدِي *didi* (185b04), تُونُ *tün* (211a14), دُونُ *dün* (183b04), تِيرْلِي *tiril-* (221b14), دِرْلِكُ *dirlik* (189b10); **Söz içinde:** اِتِي *it[t]i* (185b05), اِدْمَامِ *id-* (185b05); اِيْتْمِش *yitmiş* (197b05), اِيْدْمِش *yidmiş* (201b07), بُدَقُ *budağ* < Etü. *butağ* (205b09); **Söz sonunda:** اِيْدُ *ayıl-* (185a01), اَيْتُ *ayıt[t]ı* (204b03), تَوْرْتُ *tört* (211b01), دُورْدُنْجُ *dördünc* (211b04), اَوْتُ *evet* (210a06), اَوْدُ *eved* (212a15) اُدُ *od* (186a09) < Etü. ot.

-d- / -y- değişikliği: Metinde Eski Türkçe’den Orta Türkçe devresine geçerken meydana gelen -d- > -z- > -y- değişimine dair قَزْغُو *kazğu* (209b16), اَو اِيْزِي *ev izisi* (210a07) biçimlerinin bulunması dikkat çekicidir. Diğer örnekler “y” sesinden yanadır. اَيَاقُ *ayağ* (185b08) > Etü. *ağaq*, اَيْرُكُ *ayruk* (190a11) < Etü. *ağır-*, اَيْغُو *eygü* (202b01) < Etü. *eğgü*, كَيْرُ *key-* (205b01) < Etü. *keğ-*. Ayrıca Farsça hüd kelimesindeki d’nin daima “-y”li biçimde kullanılması da dikkat çeker: هُوِي *hüy* (186b08).

b / v değişmesi: Metinde kelime başındaki *b-* muhafaza edilmiş olup “-v-” li tek örneğe rastlanmıştır. *Söz başında:* بَار *bar* “var” (218a10), بَارْغَا *barğa* “varacak” (214a04), بَر *bir-* (213a09), بَرْدِي *berdi* (205a02). *وِيرْمَس* *virmes* (196b13) *Söz içi ve sonunda:* Metinde geçen سَوْر *sev-* (184b14), يَؤُز *yavuz* (191a05), يَؤُلاَقُ *yavlağ* (214b06) gibi kelimeler “b” sesinden inkişaf etmiş “v”li örneklerdir.

b / m değişmesi: Söz başında görülen bu ses değişimiyle ilgili olarak durum şöyledir: 1. teklil şahıs zamiri metinde *m-*’li olup *b-*’li şekil sadece iki yerde görülür: *ben* (205b11), *ben* (205b12). İşaret sıfatıve zamiri *bu* ise metinde umumiyetle *b-*’li şekilde kullanılmıştır. Sadece *mundağ* (185b03), *munga* (207b13), *munu* (207b15), *mundann* (199a15) gibi bir kaç yerde *m-*’li şekiller görülür. Sayı sıfatı *bin* de metinde *ming* şeklinde gelmiştir.

-z > -s değişikliği: Kıpçak Türkçesinde olumsuz geniş zaman eki *-maz / -mez*’de görülen “z” ünsüzünün tonsuzlaşarak “s” olmasına (Karamanlıoğlu, 1994, 19) metinde şu örneklerde denk gelmiştir: بُلْمَس *bulmaz* (220a06), بَرْمَس *barmas* (210b03), اُرْمَس *ürmes* “ürümez” (211a08).

-p > -f- değişikliği: bu ses değişim için tek bir örneğe rastlanmıştır: *yafış-* (199a13)

Ünsüz uyumu açısından metinde karışık özellikler görülür. Eklerin lokatif, datif, ablatif halleri ve *-duk, -dük* ekiyle yapılan partisiplerde, isimlere ve görülen geçmiş zamanda fiil gövdelerine eklenişi sırasında ortaya çıkan bu olayda aynı eklerin çoğu kere uyuma tâbi olduğu, bazen de aykırı olduğu görülmektedir. *-ç-, -c- ve -p-, -b-* seslerinde uyumun var olup olmadığı, her iki ses için tek işaret kullanılmasından ötürü farkedilememektedir.

Söz başında ünsüz düşmesi / türemesi: *y-* 'nin durumu ile ilgili olarak ünsüz düşmesi olarak da değerlendirilebilecek bu ses olayında çoğu örnekler *y*'lidir: *يَسِير* *yesir* “esir” (192a05), *يَنْجُو* *yinçü* “inci” (205a08), *يَتِي* *yit[t]i* “itmek” (205b16); Bir örnek *y*'sizdir: *أَعَج* *ağaç* (191a03).

b- / ø- Batı Türkçesinde *ol-* şekli bulunan “olmak” fiili metinde genellikle *bol-* şeklinde geçmiştir. *بُول* *bol-* (205b04), *أَل* *ol-* (189a08).

Söz içi ve sonunda ünsüz düşmesi: Hece ön seslerinde, kelime sonlarında ve yapım ve çekim eklerinde *ğ / g* 'nin kaldığı örnekler yanında düştüğü örnekler de vardır: *يَلْغَن* *yalğan* (183b09), *يَلْن* *yalan* (191b05); *بِزْكَ* *bizge* (192a06), *بِزَا* *bize* (203b05); *تَمْلُو* *tumlu* (217a01).

Hece Sonunda l düşmesi: *أَلْتُر* *olturur* (221b05), *أُتْر* *otur-* (221a15); *كَلْتُر* *keltür-* (205a16), *كُتْر* *ketür-* (205b14).

Hece düşmesi olayına verilebilecek bir örnek: *أَيْلُك* *eylük* (184a07) < *eygülig* (204a04). Göçüşmeye örnek olarak ise: *يَرْلَغَيْجِي* *yarlıgayuci* (187a01) < *yarlıga-*, *تَبْوِي* *tebüvi* (220a02) < *tewbe* gösterilebilir.

2.2. Anonim Tefsir ve Karışık Dilli Kur'ân Tercümesinin Karşılaştırması (Tekasür Suresi)

Her iki yazmanın da eksik olduğu görülmektedir. Anonim Kur'ân Tefsiri Kur'ân-ı Kerîm'in yaklaşık 4'te 1'ini, Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi'nin ise yaklaşık 6'da 1'ini içerir. Anonim Kur'ân Tefsiri 30 cüz olan Kur'ân-ı Kerîm'in ikinci yarısının başında, 15. cüzdeki 18. Sure Kehf'in 5. ayetiyle başlar ve Kur'ân'ın sonuna kadar devam eder. Fakat 23. sureden 47'ye kadar aradaki sureler eksiktir. Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi ise Kur'ân-ı Kerîm'in 26. cüzündeki Hucurat suresiyle başlayıp Tebbet Suresi'nin 3. Ayeti ile biten bir yazmadır.

İki eser arasında yukarıda mevzubahis edilen paralellik, eksik sureler açısından tamamlayıcı, okunamayan yerlerin okunması ve anlaşılmasına yardımcı olur. Anonim Kur'ân Tefsiri tamamlayıcılık vasfını Kehf (18), Meryem (19), Tâhâ (20), Enbiya (21) Hacc (22), Muhammed (47) Fetih (48) gibi surelerde gösterirken, Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi tamamlayıcılık vasfını İnsan (76) ve Mürselat (77) surelerinde göstermektedir.

Anonim Kur'ân Tefsiri üzerinde 1989'da tez yapan ve eseri 2011'de yeniden yayınlayan Halil İbrahim Usta da eserin benzer eserlerle karşılaştırılmasının faydalı olacağını dile getirmiştir. (Usta, 2011, IV) Usta Anonim Kur'ân Tefsiri'nde Hucurât (49) suresinden sonra eserin düzenlenişinde belirgin değişme görüldüğüne dikkat çeker (Usta, 2011, ss. 358-359). Bu değişikliklerle benzeşmenin daha da arttığı söylenebilir. Nitetim Janosh Eckman'ın, eserin dili hakkında kelime kelime tercüme kısımlarında Karahanlı Türkçesi, tefsir ve hikâyelerde ise Kıpçak, Oğuz ve hatta Çağatay Türkçesi özellikleri gösteren Harezm Türkçesi olduğunu belirtmesi (Eckman, 1974, s. 21) bu durumu destekler. Aşağıda Anonim Kur'ân Tefsiri'nden 141b-142b; Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi'nden 216a-217b yaprakları arasında yer alan Tekâsür ve Asr surelerinin kesişmesi örnek olarak sunulmaktadır. Anonim Kur'ân Tefsiri'nin transkripsiyonunda Halil İbrahim Usta'nın eser üzerinde yaptığı yüksek lisans çalışmasıyla 2011'de yaptığı yayından yararlanılmıştır.

Tekâsür Sure si (102)

Sûratu't tekâşür

Anonim Kur'ân Tefsiri

Sûratu't tekâşür Tekâşür sūrası Mekki turur. Âyetleri sekiz turur. Kelimeleri yigirmi sekiz turur. Hurūfları yüz yigirmi turur. Ubeyy ibn Ka'b aytur Peyğambar 'a.dın: Her kim Tekâşür sūrasın oқısa Tengri te'ala aning birle hisâb kılmagay. Kıyâmat küni ol ni'met kim bu dünyâda bêrmiş bularga, taқı ança müzd bergey. Taқı Tekâşürni mâlı niyyeti üçün üç қата okısa қamuğ belâlardın mâlı emân bolgay tidi.

Sebeb-i nüzûli: Қатâde aytur kim bu âyet Cühüdlarğa indi tir kim bular birbirine faҳr kıllur erdi: Biz fülândın yigreküz, fülândın. Bizim atalarımız fülân oғlı fülân turur tirl erdi. Kelbî aytur: Kureyşilerde iki қабіle, Benü 'Abd-i Menâf oғlı ve Benü Sehm oғlanları biri birine ölmüşlerin faҳr kıllurlar erdi. Tengri te'âlâ yarlıқadı:

1- أَلْهَيْكُمْ التَّكَاثُرُ

Bismillâh'ir-raḥmâni'r-raḥîm

Meşğul kıllur sizni faҳr kılmaklıқ,

Birbirinğizge faҳr kılmaklıқ üçün ḥor bolgay-siz Tengri қahrındın.

2- حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ

Anonim Kur'ân Tefsiri

Tâ ol vaқtın kim ölgey-siz, sizni kömgeyler. Gür içinde

Aydı: faҳr kılmaklıқ üçün ḥor bolgay-siz.

3- كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi

Ve bu sûret Mekki turur ve âyeti sekiz turur ve kelimeleri yigirmi sekiz turur ve ḥarfleri yüz yigirmi turur ve Übey bin Ka'b aydur kim payğambardan 'aleyhi -s-selâm ayttı: her kim elḥākumu't-tekâşür oқısa Tangrı 'azze ve celle aning birle işmâr kılmaya. Қıyâmet küni ol ni'met kim bu dünyâda birmiş bolsa taқı anca müzd birgey.

Bismillâh'ir-raḥmâni'r-raḥîm

Meşğul kıllurlar sizni faҳr kılmaklıқ.

Biri biringizge faҳr kılmaklıқ üçün қurtulmaya siz Tangrı 'azze ve celle buşısından hiç.

Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi

Tâ ölgesiz, sizni defün kılgalar gür içinde.

Қатâde aydur: bu âyet Cühüdlerge indi kim biri birine faҳr kıllurlar erdi ya'ni biz yingevüz fülândann, bizim atalarımız fülân oғlı fülân turur tirl erdi. Kelbî: Қureyşilerden iki қабіle, Benü 'Abdu Menaf oғlı ve {benü} Benü Sehum oғlanları biri birine ölmüşlerin faҳr kıllur erdi. Andann Tangrı 'azze ve celle elḥākümü't tekâşür ıydı.

Haqqâ kim terk bolğay, bilgey-siz kün¹
içinde.

Bu, va'id turur bularga.

4- ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ

Yana Haqqâ kim terk bolğay kim bilgey-
siz.

Takı munı te'kid için aytdı, iki kırla.
Zahhâk aytur rah.: İlknî kâfırlarğa aytdı, songı
mu'mınlerge aytdı.

5- كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ

Anonim Kur'ân Tefsiri

Haqqâ kim eger bilseler yakın 'ilm birle.

Ķatâde aytur: 'ilm-i yakîn ol bolur kim
bilgeyler kim Tenğri te'âlâ tirgüzür ölmışdin
songra.

6- تَرَوْنَ الْجَحِيمَ

Çınuğ körgeler tamuğnı.

Yana aytdı:

7- ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ

Körgeler anı aşkâre;

Ya'ni bilseler, yakîn bilgeyler tamuğda
köngli birle, andın közin körgeler. Ayturlar kim
üç kırla کَلَّا yâd kıldı. Ma'nisi bu turur kim bir, cân
çıkduğda bilgeyler. İkinci kıyâmet küni, üçinçi ta-
muğğa kirdükde közin körgey. 'ayne'l yakîn bil-
gey, mu'âyene.

8- ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ

Haqqâ kim terk bolğa bağa-sız gür içinde.

Bu va'id turur.

Haqqâ kim terk bolğa

Bu va'id turur bularga ve bunı te'kid için
ayttı iki kırla. Zahhâk aydur: ilkini kâfirlerge ayttı,
songra müminlere ayttı.

Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi

Haqqâ kim eger bilse siz yakın 'ilmi birle.

Ķatâde aydur: 'ilme'l-yakîn ol turur kim
Tangrı 'azze ve celle bularnı tirürse ölmışdenn
songra.

Höy körgeler tamuğnı.

Yana ayttı:

Körgeler anı aşka[ra].

Ya'nî eger bolsa yakîn, bilgeler köngül
birle bilge, mu'âyine anı, körgeler közinn. Aytur-
lar kim: üç kırla kellâ yâd kıldı. Ma'nisi ol turur
kim can çıkmıştan bilgeler, ikinci kıyâmet küni,
üçüncü tamuğa kirdükte közinn körgeler.

¹ Gur "mezar" olsa gerektir.

Andın sorgaylar sizge ol kün ni'metle-
rindin.

Ebü Hureyre raz. [aytur] kim Peyğambar
'a. aytdı, tefsir içinde. Ya'ni ol temlü suw kim
içer-siz. 'Alî raz. aytur: Na'im, yaş hurmâ ve
temlü suw Tengri te'âlâ munda bendelarğa dürüst
tutar erdim. Ey, sangâ temlü suw bêrdim erdi. Ka-
muğ ni'metlerine kılmış, müsülmânlık, şeri'at,
Kur'an kamuğ sorgay. Ve bi'llâhi't-tevfîk

Asr Suresi (103)

'Aşr sûrası Mekki turur. Âyetleri üç tu-
rur. Kelimeleri on yiti turur. Hurûfları yitmiş bir
turur. Übey bin Ka'b aytur Payğambar 'a.dın;
Kıyâmu'min 'Aşr sûrasın oqısa Tengri te'âlâ
anınğ işin hayr kılgay. Haq yolların bulğay
kıyâmat küni. Taqı 'Aşrını yitmiş kıta oqısa şabr-
lığ bolğay. Taqı bu sûranı bitip üç kün içse qarın
igi def' bolğay.

1- وَالْعَصْرِ

Bismillâh'ir-raḥmâni'r-raḥîm

Tengri te'âlâ and and yâd kıılır. rûzgâr

ve ayturlar 'aşr tün bolur ve kün bolur
ve ayturlar ol kün songı bolur, âhır sâ'at. Muqâtil
aytur: Bu, ikidü namâzın tirlen kim orta namâzı
turur.

2- إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ

Çınuq âdamîlar ziyân içinde turur

ya'nî ziyân iş işlemiştir; kendü özün helâk
kıılır

3- إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ

Meger onlar kim imân ketürmiş turur ve
eygü iş işlemiştir turur, vaşyyat kılmış tururlar
birbirine şabr kılmak, ferizalarğa ve vâciblerge
vaşyyat kıllurlar, ma'siyatlıdın yırağ bolmak
ya'nî noqşanlıq;

Ve ayturlar kim âdamîlar qarışa kamuğ
ziyânkar bolur. Meger mu'minler kim eygü iş-
ledi, bular körer eygü işlerin; ve ayturlar kim
inne'l-insâne lefî ḥusr Bû Cehl üçün indî

Andann sorgalar sizge ol kün ni'metler-
den.

Ebü Hureyre aydur kim: Payğambar ayttı
'aleyhi's-selâm tefsir içinde. Ya'nî ol tumlu su kim
içer siz. 'Alî razıya'llâh 'anh: na'im yaş hurma ve
tumluğ su. Tangrı 'azze ve celle bendege ayttı: iy
ne tendürüst tutardım, iy ne sanga tumluğ su birdim
erdi. Kamuğ ni'metlerini kim bendesine kılmış erse
müsülmânlık, şeri'at, Kur'an, kâmusındann sorğay
ve bi'llâhi t tewfîk.

Ve bu sûret Mekki turur ve âyetleri üç
turur ve kelimeleri on yidi turur ve harfleri yitmiş
üç turur ve Übey bin Ka'b aydur Payğambardan:
kankı mümin we'l 'aşrını oqısa Tangrı 'azze ve
celle anıng işinn anıng işinn şaburlu' kılgay, haq
yollardan bolğay kıyâmet küni.

Bismillâh'ir-raḥmâni'r-raḥîm

Tangrı adı rûzi birgüci raḥmet kılgücü

Tangrı 'azze ve celle and yâd kıılır 'aşr
rûzgâr üçün.

Kim âdemîler ziyân içinde turur

ya'nî ziyân işde ve kendü öz[i]ne helek
kıılır.

Meger ol kişiler kim imân ketürmiş tu-
rur ve eygü işler işlemiştir turur. Vaşiyet kılmışlar
biri birine şabr kılmak. Ferizalarğa ve vâcib-
lerge vaşiyet kıılır ma'siyetlerden irâğ bolmağa
ya'nî noqşanlıq.

Ve aydur kim âdemî qarışa kamuğ
ziyânkar. Meger müminler kim eygü işler, buları
körür ve aydurlar inne'l-insâne lefî ḥusr bu Bû
Cehl[j]üler üçün indî ille'llezîne âmenü we

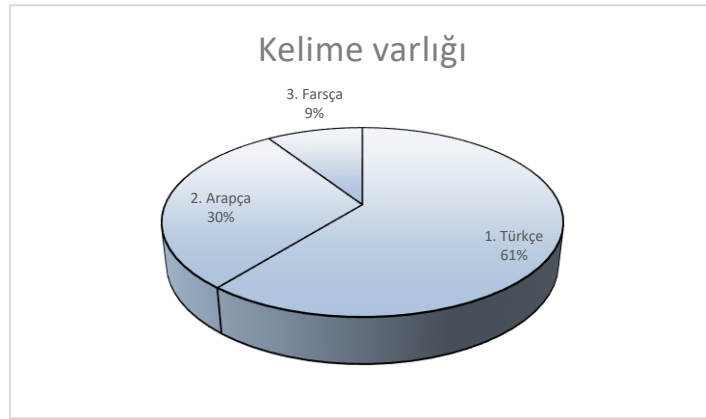
ille'İlezîne âmenü we 'amilu ş-şâlihâti Ebü Bekr eş-Şiddîk ve 'Ömer el-Fâruk için indi. *we tewâşaw b'il hâkık* ve 'Osman ibn 'Affân için indi. *we tewâşaw bi'ş-şabr 'Alî ibn Ebî Tâlib* için indi. rażıya İllâh 'anhüm ecma'in. **we b'İllâhi't-tewfîk.**

'amilu ş-şâlihâti Ebü Bekiri'ş-Şiddîk rażıyallâhu 'Ömerü'l-Fâruk için indi *we tewâşaw b'il-hâkık* ve 'Osman 'Affân için indi *we tewâşaw bi'ş-şabr 'Alî bin Ebî Tâlib* için indi rażıya İllâh 'anh.

Sonuç

Kur'ân tercümelere, Türklerin İslâm'a girişlerinden sonra ürettikleri Türk İslam edebiyatı eserlerinin en başta gelenlerindedir. Çalışma, az sayıdaki erken dönem Kur'ân tercümelereinden biri olan Süleymaniye nüshasının (Karışık dilli, Kur'ân tercümesi) 183b-222a yapraklarının incelenmesi; baş ve son kısımları eksik olan, dolayısıyla yazarı, yazılış tarihi ve yeri belli olmayan eserin dil ve muhteva özelliklerinin tespitine yöneliktir.

Metinde, özel isim ve yer adlarıyla metne sonradan eklenmiş kelimeler hariç tutulduğunda 1142 madde başı vardır. Bunlar arasında Türkçe kelime: 692, Arapça: 347, Farsça kelimeler ise 103 adettir. Metindeki söz varlığının istatistikî dökümü tablo halinde gösterilmiştir.

Grafik 1: Metindeki söz varlığı

Karışık dilli oluşundan hareketle Süleymaniye Nüshası'nın "Karışık Dilli Kur'ân Çevirisi/Tercümesi" olarak adlandırılması söz konusu olmuştur. Öte yandan Türk dil tarihinin belirli aşamalarına tekabül eden karışık dillilik olgusu, yazarı ve yazıldığı zamanı belli olmayan eserler hakkında yapılacak tespitler için altyapı sunmuştur. Böylece eserin, bu olgunun en erken zaman aralığı olan XIII. yüzyıla konumlandırılması mümkün olurken, metinde Moğollarla ilgili olarak geçen olumsuz ifadeler, zaman aralığının biraz daha daraltılarak, telifinin Moğol istilasının etkisini yitirmeye başladığı XIII. yüzyıl sonları yahut XIV. yüzyıl başları olarak düşünülmesine olanak sağlar.

Eserde *bol-* ve *ol-* fiillerinin bir arada kullanılışı: *t/d* değişikliği hususunda her iki şekilde örneklerin oluşu (bkz.ses bilgisi); Hece ön seslerinde, kelime sonlarında, yapım ve çekim eklerinde *ğ / g*'nin düştüğü ve düşmediği örnekler gibi fonolojik; *+n / +ni* ekli akkuzatiflerin yanında *+ı / +i*'li biçimlerin de bulunması gibi morfolojik; *tegül, kendu, bul-, anla-* gibi Oğuz Türkçesine ait (Gülsevin, 2010, s. 54) kelimelerin kullanılması gibi leksik; bir Kıpçak özelliği olan olumsuz geniş zaman eki *-maz/-mez*'in sonundaki *-z* ünsüzünün sertleşmesi ve bir Çağatay özelliği olan *-p- > -f-* hadisesi gibi ses olayları, eserin karışık dilli yapısını teyit etmektedir.

Karışık dilli, Kur'ân Tercümesi'nin Anonim Kur'ân Tefsiri'yle Tekâsür ve Asr sureleri üzerinden yapılan karşılaştırmasından, iki eserin yapısının, muhteva düzeninin birbiriyile paralel gittiği,

belirli bir tefsir kaynağından yararlandıkları görülür. Bununla birlikte ses özellikleri ve leksik yapıdaki kelime tercihleri bakımından birtakım farklar göze çarpar.

Genel bir ön karşılaştırma yapıldığında Anonim Kur'ân Tefsiri'nin aynı sureyle ilgili bilgileri aktarırken daha düzenli olduğu ve daha fazla teferruat içerdiği, Karışık Dilli Kuran tercümesinde ise bu bilgilerin daha kısa biçimlerde yer aldığı dikkat çekmektedir. Yazma üzerine ilk çalışanlardan Ayşe Uyansoy, tercümede bazı imla yanlışları olduğu gibi, istinsah edilirken aralarda yazılmayıp eksik kalan kısımlar vardır diyerek bu hususa dikkat çekmiştir (Uyansoy, 2006, s.3).

Anonim Kur'ân Tefsiri'nin bağlaç olarak “*takı*” sözcüğünü, tekit ifadesi için “*çınık*” kelimesini kullanmasına karşın, Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi'nin Arapça “*ve*” bağlacını, tekid için farsça “*hōy*”, kelimesini kullanması, bu iki sure üzerinden Anonim Kur'ân Tefsiri'nin daha arkaik özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi, “gazap, öfke” anlamına gelen “*buşi*” örneği dışında, Arapça ve Farsça kelimelere daha çok meyletmiş görünmektedir. Karışık Dilli Kur'ân Tercümesi yazmasının eksik yapraklarının okunması ve eser üzerinde yapılmış yüksek lisans çalışmalarının bir araya getirilmesi akabinde, Anonim Kur'ân Tefsiri'yle kesişen bölümlerin daha kapsamlı karşılaştırılması mümkün olacak, eserin hem Türk İslam edebiyatı hem de Türk dil tarihi içindeki yerinin daha açık bir surette görülmesi sağlanacaktır.

Kaynakça

- Arat, R. R. (1960). Anadolu Türk yazı dilinin tarihi inkişafına dair. *V. Tarih Kongresi*, 225-232.
- Ata, A. (2004). Karahanlı Türkçesinin ilk eseri. *Türk Dilleri Araştırmaları*, (14), 95-102.
- Ata, A. (2004). *Türkçe ilk Kur'an tercümesi-Rylands nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ateş, A. & Tarzî, A. (1970). *Farsça grameri*. MEB. Devlet Kitapları.
- Borovkov, A. K. (2002). *Ortaasyada bulunmuş Kur'an tefsirinin Söz varlığı (XII-XIII. yüzyıllar)*. çev. Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Develi, H. (1998). Ağız özellikleri taşıyan bir eski Türkiye Türkçesi metni: Fatıha tefsiri. *İlmî Araştırmalar*, (6), 63-88.
- Eckman J. (1996). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar*. Haz. O. F. Sertkaya. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (1973). Kur'an'ın doğu Türkçesine tercümeleri. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (21), 15-24.
- Erarslan, K. (1970). Doğu Türkçesinde ek uyumsuzluğuna dair. *TDED.*, (28), 113-124.
- Erdoğan, A. (1938) Kur'ân tercümelerinin dil bakımından değerleri. *Vakıflar Dergisi*, (I), 47-64.
- Gülsevin, G. (2010). Oğuzca olmayan Türk lehçelerindeki Oğuzca unsurlar ve bunlara teorik bir yaklaşım. *Turkish Studies*, 5(1), 57-76.
- Güngör, Z. (2007). Türk-İslam Edebiyatı'nın kaynağı olarak Kuran-ı Kerim. *İslami İlimler Dergisi* (I), 179-188.
- Güzel, A. (2006) *Dini-tasavvufî Türk edebiyatı*. Akçağ Yayınları.
- İnan, A. (1952). Eski Kur'ân tercümelerinin dili meselesi, *Türk Dili* 1(7), 19-22.
- İnan, A. (1961). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- İnan, A. (1968). Kur'an'ın eski Türkçe ve Oğuz Osmanlıca çevirileri üzerine notlar. *TDAY Belleten*, (8), ss. 79-94.
- Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kazıcı, Z. (2016). *İslam medeniyeti ve müesseseleri tarihi*. İFAV Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). Oğuz Türkçesinin tarihî gelişme süreçleri. *Turkish Studies*, 5(1), 1-41.
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi (TIEM 73 1v-235v/2) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*". [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köprülü, M. F. (2013). *Türk Edebiyatı tarihi*. Alfa Yayınları.
- Müfettişoğlu, C. (2006). *Karışık dilli bir Kur'an çevirisi (Varak no: 37b-72a)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nalbant, M. V. (2014). *Karışık Dilli Kur'an Tefsiri (Çağatay, Oğuz Ve Kıpçak Lehçeleriyle)*. Tkae Yayınları.
- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi*. Harvard Üniversitesi, Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Tekin, Ş. (1973). 1343 tarihli bir eski Anadolu Türkçesi metni ve Türk dili tarihinde 'olğa-bolğa'sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (21), 59-156.
- Togan, Z. V. (1959-1960). Londra ve Tahrandaki İslâmî yazmaların bazılarına dair. *İslâmî Tetkikler Enstitüsü Dergisi (İTED)*, (3), 133-160.
- Toker, O. (2000) *Karışık dilli Kur'an tercümesi (Varak no: 109b-144a)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Usta, H. İ. (1989). *XIII. yüzyıl Doğu türkçesi ile yazılmış anonim Kur'an tefsirinin söz ve şekil varlığı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Usta, H. İ. (2011). *Orta Asya Kur'an Tefsiri (Metin- Tıpkıbasım)*. Poyraz Ofset.
- Uyansoy H. A., (2006). *Karışık dilli Kur'an çevirisi (Varak no: 1a-37a)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uygun, A. (2007). *Karışık dilli bir Kur'an çevirisi yazmanın 144b-183a yaprakları üzerinde dil incelemesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünlü, S. *Karahanlı Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi TIEM 73, giriş-metin-inceleme-analitik dizin*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Üşenmez, E. (2010). *Türkçe ilk Kur'an tercümelerinden Özbekistan nüshası satır arası Türkçe-Farsça tercümeli (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, R. (2007). *Karışık dilli Kur'an tercümesi (Yaprak no: 183b-222a)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüce, N. (1988). Türk Dili. *İslam Ansiklopedisi*, c. XII/II, 468-530.
- Yüce, N. (1993). Eine neu entdeckte Handschrift des Mitteltürkischen. -Sprach- und Kulturkontakte der türkischen Völker. *Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Bd. (37)*, 221-227.

Ekler: Eserin Varakları

216a

216

زكمتنا زبوا خردی نیکت بلدی بدت بلمغای
 اندا بوز قمو خلق لیاشت کالر اینغالر معین سده لاشقاوه
 بعدها آبد او فانی کینیه نیک ترا زبوا حسد کلسا اولور
 اینغال ایالمشید نیکلار اولور اعلی قولا بدت بدت بلدی ههبع نیکت
 بلمغای اند زبوی تقی قمو ایشنگا لاند است کلا اولور شقی شقا
 وه لاشقاوه بعدها آبد او بالله التوفیق وه وسوره مکیه ترون
 و اینی سیک ترون و کلمه لرین کرمی سیک ترون و حرف لرین جو کرمی
 ترون و اینی سیک ترون کرمی سیک ترون علیه السلام اینی
 هر کرمه الهیکم التکاثر او قسانک عرو جالانک بکرا ایشمار
 قامیا قیامت کبریا نعت کرمی جود نیاد بر مشرکلسا تقی انجامد
 بسم الله الرحمن الرحيم الهیکم التکاثر
 تشریحی ایدی روز بروجی رخصت فالجی مشغول قتل کرمی سیزین
 بیز بیز بیز کافر قلمقلوق ابحر قدر نلمیا سیز نکر
 خرو جلدیه شو سیند اهیج حتی زرقم المقاب
 قناده ایدر جوایت جهود لره کالمسز سیزین خور اجد
 کالاندی جیم بیز بیز ناخیز قلمقلوق ایدی بیز بیز کاوز

